

I VAKADEI NI BULA

E dua nai dusidusi
vei ira era dikevi vou
ka sa qai macala
walega ni ra sa
tauvi HIV
e Viti

I VAKADEI NI BULA

**E dua nai dusidusi vei ira era
dikevi vou ka sa qai macala
walega ni ra sa tauvi HIV e Viti**

Nai dusidusi oqo e yavutaki mai na National Association for People Living kei na HIV Australia (NAPWHA) ena veitokoni ni ASHM, ka moici me ganiti Viti, e vakailavotaka na New Zealand High Commission e Suva, ka cau ena kenai tukutuku na Rainbow Pride Foundation, FJN+, UNAIDS, Believers Support Group kei na Minisitiri ni Bula kei na Veiqaravi ni Tabana ni BulaMinistry of Health, kei ira na vuniwai ena SRH/HIV Hub.

Tekivutaka totolo na nomu qaravi ena HIV ni oti ga na kena sa macala mai

Rainbow Pride Foundation

Title: I VAKADEI NI BULA: E dua nai dusidusi vei ira era dikevi vou ka sa qai macala walega ni ra sa tauvi HIV e Viti

Na itukutuku sokumuni ena loma ni vola oqo e a vakasokumuna ka biuta vata o Benjamin Christopher Lutukivuya mai na dua na ilawalawa na BELIVERS SUPPORT GROUP ena loma ni soqosoqo vei umani na Rainbow Pride Foundation - Oqo dua na ilawalawa veitokoni era liutaka/ vakasamataka na yavu tu bibi vei ira era Bula vata tiko keina HIV ena yasana levu o Suva kei Nausori.

NAI TUVATUVA

Na Cava na HIV?	7
Tukutuku ni HIV	9
NA CAVA NA HIV + KENA MACA LA	10
NA CAVA NA I KALAWA TARAVA NI OTI NA KENA DIKEVI NI SA TAUVI IKO NA HIV.....	11
- Matai ni Kalawa: Raica totolo e dua na vuniwai e qarava na HIV kei na AIDS	11
- Ka Rua ni Kalawa: Tekivutaka na veiqaravi ni HIV?	11
- Na Cava mo taura kina na wainimate ni HIV?	12
- Ona ciqoma vakacava na veitokoni ni oti na kena laurai vei iko na HIV	12
TUKUTUKU MAROROI	14
Na cava e bibi kina na kena maror	14
NA KENA VAKARAITAKI RARABA	18
E dodonu me'u vakaraitaka vua e dua tale?	18
NAI TUKUNI NI HIV KA DODONU MO KILA	22
VEIQARAVI NI HIV	25
NA CAVA ME QARAVI KINA NA HIV KEI NA GAUNA CAVA?	25
Na wai vaka-Viti	29
E veivuke vakacava na wai vaka-Viti?	29
Na bula ni vakasama ki na PLHIV	31
Nomu qaravi iko vaka e dua na PLHIV	33
Na tarovi ni kena dewa mai na Tina ki na Gone	35
Na vakatakilai ni PMTCT	39

Vakayagataki ni waigaga kei na rerevaki ni HIV	40
Ena vakalevutaka na nomu rawa ni tauvi HIV se vakadewataka na vakayagataki ni waigaga?	40
Veitokoni vakailawalawa	42
E yaga vakacava na veivuke vakailawalawa?	44
TABANA NI VEITOKONI	47
VEIQARAVI KEI NA VEITARATARA	47
VEIQARAVI NI HUB CENTER	48
Veisoqosoqo Lelevu Eso	49
Veiqaravi e vakarautaki	50

NA CAVA NA HIV

HIV e kena vakabalavu na **Human Immunodeficiency Virus**. Na HIV e valuta na sotia ni yago se Immune System. Ena nona vakarusa vakamalua na sotia ni yago, e vakamalumalumutaka na yago ka rawarawa sara na kena dewa mai kina na veimate eso me vaka na TB kei na so na mataqali kenisa. Ena sega ni laurai taumada na kena vakacaca.

Na HIV e sega ni tautauvata kei na mate tale eso me vaka na Influenza se Coronavirus. E rawarawa na kena dewa na veimate oqori, ka vakavuna na tauvimate ena gauna ga e dewa kina. Ia, e duidui na HVI. Ena taura e dua na gauna ka na sega na kenai vakatakilakila ena gauna e tauvi iko kina. Kenai balebale, ena uabula, ena berabera na kena tete na HIV.

Ena rawa ni taura e 5 ki na 10 na yabaki ni bera ni laurai mai nai vakatakilakila ni HIV. Vei ira eso na uabula, ena rawa ni basika mai vakatotolo na kenai vakatakilakila. Vei ira na gone, e totolo na kena vakatakilai ka taura e lailai mai na rua na yabaki.

E lewe levu e tauvi ira tu na HIV ena vica vata na yabaki, ia era sega tu ni kila. O ira era HIV positive era rawa ni bulabula vinaka, ka ra sega ni kila ni sa vakacacana tiko vakamalua na sotia ni yagodra na mate oqo. O sega ni rawa ni na tukuna ni dua e tauvi HIV ena nomu raici koya walega. Mo kila kevaka o tauvi HIV, ena dodonu me dikevi na nomu dra.

Ena vinaka mo vakacakulea nai tukutuku kece ni HIV ena gauna e lai dikevi kina na nomu dra. Vakananuma talega na veika o sa dau rogoca oti me baleta na mate oqo, wilika na kenai tukutuku, veitalanoa kei ira eso tale, mo rawa ni kila vinaka nai tukutuku ni HIV.

TUKUTUKU NI HIV

O kila na cava na HIV?

Na HIV e taura ka vakaleqa e dua na tiki bibi ni sotia ni yago ka vakatokai na CD4 cells. Ni sega ni qaravi, ena lutu sobu tikoga ena loma ni dua na gauna nai wiliwili ni CD4 cells e yagomu. Ni lailai na cells ni dra qo e yagomu, e sa na dredre tikoga ki na sotia ni sotia ni yagomu me qarava na nonai tavi ni nomu taqomaki mai na manumanu somidi ni mate era dau dewa.

Kenai balebale ni sa na rawarawa na kena tauvi iko na mate kecega. Ya na vuna e vakatokai kina na HIV me immunodeficiency virus. Ni sega ni qaravi, ena vakalevutaki koya ga na virus ka sa malumu se lailai na nomu rawa ni taqomaki. E kenai balebale ni sa na sega ni kaukauwa na yagomu me valuta na veimate eso.

Ena rawa ni taura e dua na gauna me vakaraitaki koya kina na sotia ni yago ni sa malumalumu. Eso e tauri ira vakabibi ena gauna e sa qai tauvi ira kina, ia e sega ni o ira kece. Ia, ena vica vata na gauna ni kena sega ni qaravi, ena rawa ni o bula tu ga me vaka e liu, ni na sega ni dua nai vakatakilakila ni veisau e tautuba. Ena yaco tikoga e loma na kena vakacaca. E duidui vei keda kece na vakatagedegede ni kena vakacaca.

“

E rau veitalanoa tiko o Epeli kei Asilika. Sa 12 na yabaki na kena tauvi Epeli tiko na HIV. A lai dikevi na dra nei Asilika ena tolu na macawa sa oti, ka tukuna vua o vuniwai ni sa tauvi koya tiko na HIV. A veivosakitaka na valeniwai me rau veitaratara kei Epeli, e dua e dau vinakata me vukei ira na bula tu kei na HIV. E vakatokai o koya me HIV PEER SUPPORTER.

Asilika: *(rarawa tu na kenai rairai) a dodonu me'u a vulica e levu na ka baleta na HIV ena veigauna sa oti*

Epeli: *Qo e gauna vinaka mo vulica kina Asilika. Au rawa ni tukuna vei iko na veika a yacovi au, kevaka o kila ni na veivuke?*

Asilika: *Ena yaga vei au Epeli, vinaka vakalevu.*

Epeli: *Mai na gauna sa laurai kina vei au, au a saga totolo sara meu vulica e levu na ka baleta na HIV. Au a kaya lo toka, kevaka meu bula tiko kei na mate qo, au via kila se mate vakacava kei na veika e cakava tiko vei au. Na veika o wilika se kila mai vei ira na nasi, vuniwai, se vei ga na vanua me baleta na HIV kei na kena qaravi, vulica sara ena kena levu. Au sa tu vakarau talega meu sauma na nomu vakatataro.*

Asilika: *Vinaka Epeli, e vinaka saraga ni'u veitalanoa kei na dua e kila nai tutu au tu kina.*

”

Na cava nai balebale ni HIV + kena macala?

Kevaka o gole me lai dikevi nomu dra baleta na HIV, ka Negative na kena macala – oya e vinaka saraga. E kenai balebale ni o sega ni tauvi HIV. Kevaka e tukuna o Vuniwai ni Positive, e kenai balebale ni ratou sa kunea na HIV ena nomu dra, ka sa tauvi iko tiko na mate oqo.

E ratou na dikevi tale beka na nomu dra enai ka rua ni gauna me vakadeitaki. Kakua ni rere, vakatara me ratou taura vakarua kevaka e ratou gadreva, ka bibi mo lai raica na kena macala ni sa vakarau. Kevaka e Positive nai ka rua ni kena dikevi nomu dra, ena gauna vinaka mo kila kina e levu na ka me baleta nai balebale ni HIV Positive Diagnosis. E bibi mo nanuma ni se sega ni dua tiko nai wali ni HIV ena gauna qo, ena rawa ni qaravi ka rawa ni balavu ka vuwavuwai na nomu bula kevaka o gunuva na wainimate ni HIV me vaka nai vakasala nei Vuniwai.

Na cava na i kalawa tarava ni oti na kena dikevi ni sa tauvi iko na HIV

Kevaka o sa kila ni sa tauvi iko na HIV, e rawa ni o malumalumu, rere ka galili. Ia e sega ni o iko taudua. E rawa ni o taro veivuke mai vei ira tale eso, ka vakaraitaka na vakadidike ni Tabacakacaka ni Bula mai na 2022, ni rauta e lewe 1057 era bula tu kei na HIV e Viti.

Matai ni Kalawa: Raica totolo e dua na vuniwai e qarava na HIV kei na AIDS

Ni oti na nomu kila ni o sa tauvi HIV, e rawa ni dredre na nomu cakava e dua na ka ena vuku ni rere. Ia ena gauna o sa na kila kina nai vakatagedegede o toka kina, raica sara e dua e kenadau ka qarava na HIV kei na AIDS. E Viti, e rawa ni o kunei ira na kenadau ena HIV ena kena tabana se Divisional HIV/SRH Hubs e Suva, Lautoka kei Labasa. Kua tale ni wawa. Ena rawa ni vakadikevi iko tale o Vuniwai me raica na bulabula ni sotia ni yagomu, na tete ni HIV, kei na veika me baleti iko. Ena rawa ni drau veitalanoataka kei na nomu Vuniwai ena vei qaravi e ganiti iko, na gauna ena tekivu kina se tekivu vakacava, me vakayagataki oqo kei na veitukutuku tale eso. Na wainimate ni HIV e vakabe_ra ka tarova na kena tete na HIV me AIDS. Ia, kevaka ke sega ni qaravi na HIV, ena rawa ni bibi sara na mate.

Ka Rua ni Kalawa: Tekivutaka na vei qaravi ni HIV?

Vakayagataka na wainimate ni HIV ena gauna totolo duadua kevaka e se bera. Ena tekivu qaravi iko sara na nomu vuniwai ena nona vakayagataka nai walewale e vakatokai na “Test and Treat”, ka drau na cakacaka vata me buli e dua nai tuvatuva ni vei qaravi ka vakatautaki ena macala ni nomu dikevi. Nanuma ni soliwale na wainimate ni HIV e Viti.

Na wainimate ka sa vakayagataki ena gauna qo e sega ni vaka e liu, e vakaru_sa totolo ka vakadua saraga na mate e yagomu, ka sega na kena revurevu vei iko.

Na Cava mo taura kina na wainimate ni HIV?

Ena totolo na nomu bulabula, kevaka a qai laurai vei iko na HIV ni sa vakamalumalumutaka oti na sotia ni yagomu. Ena rawa ni yali na nomu tauvimate ena loma ni vica na macawa ki na vica na vula, vakakina na wawale ni yago o a vakila ena vica na vula.

Kenai ka rua, ona vakacegu. Io e tiko vei iko na HIV, ia o sa rawa ni sotava tiko, ei matai ni kalawa ka bibi duadua ki na nomu bula vinaka.

Ka tolu, ena loma ni rua ki na tolu na vula, ena vakalailaitaka na wainimate na kena rawa ni laurai vakarawarawa e yagomu na mate, ena vakalailaitaka na nomu lomaleqa, sega walega me baleta na vu ni nomu tauvimate, ia e baleta talega na veiyacovi.

Ona ciqoma vakacava na veitokoni ni oti na kena laurai vei iko na HIV

Ena rawa ni veisautaka na bula na kena ciqomi na macala ni HIV. Ia e sega ni kenai balebale ni o na mate kevaka e tauvi iko tiko na HIV. Era rawa ni bula balavu ka bulabula vinaka na tauvi HIV, kevaka era taura tiko na kena wainimate.

Ena tiko na gauna ni veisau. Era rawa ni vakila e levu na ka o ira era sa qai macala ga ni ra sa tauvi HIV tiko – era rawa ni rarawa, malumalumu se ra cudru sara. Yadra tiko nai tovo ni nomu vakasama. Ena rawa ni vukei iko na nomu vuniwai mo ciqoma na veiqaravi mai na tabana ni bula ni mona, mo vukei ena gauna sa qai dikevi kina vei iko na HIV, kei na kena tekivu qaravi.

Ena rawa ni vukei iko na nomu veitalanoa kei ira tale eso era tauvi HIV. E sega ni o iko duadua. Kerea na nomu tabana ni bula me veivuke ena kena kunei nai lawalawa era dau veitokoni se HIV Support Group ka voleka vei iko. Vulica nai walewale ni nodra ciqoma na macala ni nodra dikevi o ira tale eso ka ra tauvi HIV.

“

Asilika: O sega ni rere ena gauna o ciqoma kina na macala ni nomu dikevi?

Epeli: Io! Au a nanuma saraga ni sa cava saraga ekea na noqu bula. A veilecayaki sara tu ga na noqu bula ena loma ni dua na macawa se sivia.

Asilika: qori saraga na ka au a vakila voli.

Epeli: Au sa qai vaqara eso tale nai tukutuku ni HIV. Au gole ki na Internet, ka'u veitalanoa kei na noqu vuniwai. Au taura mai eso na pamphlets mai na Medical Services Pacific kei na RFHAF, ka'u veitalanoa kei ira na noqui tokani. Na veivanua kece au rawa ni taura mai kina na kenai tukutuku. Au sa qai vakasamataka vakamalua ni qo e sega ni totogi mate. Ni'u rawa ni vakayagataka na kena wainimate. Kevaka au taura vagumatua ka vakamuria nai tuvatuva nei vuniwai, e rawa ni na daumaka tu ga na noqu bula. Ni o sa qaravi tiko kina ka sa sega ni laurai vei iko na kena mawe, ena solia vei iko na vakacegu ka vakatara mo yadrava na nomu vakasama kei na yagomu ena veisiga ni mataka. Au sa qai kila, ni'u bula tiko kei na HIV, ka da sa lewe levu, ia e sega ni dua na ka oya, ka sega ni dodonu me da maduataka na noda bula.

Asilika: Vinaka vakalevu na nomu tukuna qori Epeli, au sa qai vakasamataka mai vakamalua ni o au e dua au bula tiko kei na HIV.

Epeli: Vinaka. Ona raica ena pamphlets kei na so tale, ni na rawa ni vakalekalekataki qo ki na 'PLHIV'.

”

”

TUKUTUKU MAROROI

Na veika e lavaki ena kena tauri nai tukutuku bibi ka wasei vakadodonu nai tukutuku e vakabauti e vakatokai me confidentiality se na kena maroroi. E yavutaki ena vakasama ni kena rokovi na nona digidigi, vakatulewa kei na kenai tukutuku e dua. Era na sega ni gole me ra lai qaravi vakavuniwai o ira era vakila ni sega ni rokovi nai tukutuku me baleti ira. Me nanumi na bula ni lewenivanua, ena dodonu me dau maroroi na kedrai tukutuku.

Na cava e bibi kina na kena maroroi?

Na lawa ni HIV e vakatabuya na kena soli na kenai tukutuku e dua e tauvi HIV, vakavo sara kevaka e sa vakadonui. E dodonu me maroroi nai tukutuku, me vaka ni ra se vakaduiduitaki tiko o ira era tauvi HIV. Era na rawa ni sega ni vakatara me ra dikevi se qaravi o ira era tauvi HIV, vakavo walega kevaka era nuidei ni na maroroi na kedrai tukutuku.

“Kakua ni vakatara mo vakadrukai, au kila ni o sa rogoca vakalevu io au rawa ni vakadeitaka, ni qo e sega ni kena i cavacava. O rawa ni bula me vaka saraga e dua ga e bulabula vinaka tu, ka rawa ni tuvatuva-ka’taka nomu veisiga ni mataka. Gunuva na memu vuanikau ka vakarorogo vei ira na vuniwai kei na nasi.” (FBC NEWS 01 Dec 2021)

O Joeli Colati a dikevi ka vakadeitaki vua na mate ni se qai yabaki 21, ni oti na kena dewavi koya mai na kenai sa. A vakaiyalayala sara na veika e kila baleta na HIV ena gauna oya, ka nanuma ni sa cava e kea na bula. Ia, era a qai vakayaloqaqataki koya na nona vuniwai ka ra kenadau, ni rawa ni qaravi na mate. Ni oti ga e vica na vakadidike vua, a tekivu na nona qaravi, ka oka kina nai tatarovi uasivi duadua ni kena tubu na HIV, me vakabulabulataka na nona immune system. A tarova na vei qaravi qo ena 2011 me dewa ki na wai vaka-Viti, ia a lesu tale ki na vei qaravi ni ARV ni oti na nona tauvimate bibi. A tomana tiko na ARV ni oti oya, ka sa sega ni laurai na HIV ena nona dra me tini na yabaki ka bulabula vinaka na nona immune system, vaka ga ni se bera ni laurai vua na HIV. E sa na sega ni rawa ni na vakadewataka na HIV ki vua e dua tale!! Sa marautaka na nona bula kei na cakacaka ena gauna qo, sa tiko na kena i sa, ka rau sa marautaka tu na nodrau bula.

Asilika: *Epeli, na cava ena yaco ena kequi tukutuku ka maroroi tu e valeniwai se Hub, ni sa kunei vei au na HIV? Ocei ena kila na veika sa yacovi au? Au kila e dua vei iratou na nasi e valeniwai, koya e noqu Nei. Au leqataka ni na kunea na kequ i tukutuku ka lai tukuna ki na noqu vuvale kei ira tale eso mai nakoro. Au kila au na sega ni rawa ni gole ki na valeniwai kevaka e cakacaka tiko kina o koya. Au sega ni vinakata me kila na veika baleti au. Na cava me'u na cakava?*

Epeli: *E vinaka ni o taro tiko va qo. A vasaraga qori na noqu vakasama ena gauna sa qai kilai kina ni sa tiko vei au na mate, baleta na ririko levu e tiko ni da rerevaka kevaka ena kilai. Au a leqataka se cava ena yaco kevaka era kila tale eso kei na nodrai tovo vei au, me vaka ni o Viti e vanua lailai ka sa veikilai tikoga, ka raici vakatani tu ga na HIV. Au via vakadeitaki iko:*

- *Ni keda i tukutuku e maroroi tu ena ruku ni yaca buli, ka kila duadua ga na vuniwai e qaravi iko na kenai balebale.*
- *Era sa vosa bubului talega na dauveiqaravi ena tabana ni bula me ra taqomaka ka maroroya e veigauna kece. Kenai balebale ni cala vakalawa vei ira me ra vakaraitaka nai tukutuku ni PLHIV vei ira tale eso ni sega ni vakadonuya o koya na PLHIV. Era sa vakavulici na veiqaravi ena tabana ni bula ena bibi ni kena maroroi ka taqomaki nai tukutuku ni PLHIV.*
- *E tiko ena lawa ni HIV e Viti, na veika ena yaco kevaka e sega ni vakamuri oqo.*

Ena vuku ni tikina oqo, e rawa ni drau veitalanoataka kei nomu vuniwai na sala tale eso o rawa ni cakava mo na tomana tikoga na nomu raici koya ena siga ni nomu laurai, ka ciqoma na vei qaravi e dodonu me soli vei iko.

Asilika: *Era na sega ni kila o ira tale eso na kequi tukutuku baleta ni tiko nai tavi nei vuniwai kei ira na vei qaravi ena tabana ni bula me baleta na kena maroroi?*

Epeli: *Io, ena ruku ni lawa ni HIV, o iko ga o na rawa ni vakaraitaka na macala ni nomu dikevi kei na kemui tukutuku, e sega tale ni dua e tu vua na kaukauwa me wasea nai tukutuku me baleti iko, o iko duadua ga. Kevaka era cakava vakakina, era rawa ni kau vakalawa ni ra voroka na nodra bubului kei na lawa ni cakacaka.*

Asilika: *Vinaka Epeli, e vakadeitaki au saraga nai tukutuku oqori.*

”

NA KENA VAKARAITAKI RARABA

Na lawa ni tabana ni bula se Medical and Health Services Act ni 2006 e vakatabua na kena wasei vakailowa nai tukutuku ni tabana ni bula, wili kina na HIV. E Viti, era vakaroti vakalawa na vei qaravi ena tabana ni bula me ra maroroya na kedrai tukutuku vuni na tauvimate. Me vaka e toqai ena HIV Act ni 2011, ena rawa walega ni vakaraitaki kevaka e sega ni rawa ni vakaraitaka vakadodonu o koya na PLHIV, ka sa solia talega na veivakadonui vakaivola. E rawa ni vakaraitaki duadua ga vei ira na kedrai sa, se o ira na lewe ni vuvale kevaka e sa vakarerevaki nai tovo era vakaraitaka raraba.

E dodonu me'u vakaraitaka vua e dua tale?

E vanua ni cakacaka, ena vinaka mo vakaraitaka na veika me baleti iko vua nai taukei ni cakacaka kavaka e gadrevi vakakina, me vaka ni se raici tu vakatani ka vakaduiduitaki tu ga ena veivanua ni cakacaka. Na lawa ni cakacaka na Employment Relations Act ni 2007 e Viti e vakatabua na veivakaduiduitaki, wili kina na veika me baleta nai tuvaki ni nona bula e dua, dina ni uasivi me da qaqarauni tu ga. Na nomu vakaraitaka ni o HIV e nomu digidigi, ka dodonu mo na vakasamataka sara vakavinaka. E bibi me tiko nai lawalawa dau veitokoni, ka mo vakaraitaka walega na veika e baleti iko kevaka e dodonu, se o vakila ni o yalo vakacegu kina.

E dodonu beka mo tukuna vei ira tale eso na macala ni nomu dikevi ni o sa HIV Positive?

Ena vakatau saraga vua na PLHIV na nona vakaraitaka na veika e baleti koya vua e dua tale; ka sega ni lavaki vakalawa. Na vakatulewa ena kena vakaraitaka nai tukutuku ni dua e HIV, e vakatau saraga vua e tauvi HIV. Ena uasivi mo tukuna vei ira na lewe ni nomu vuvale se i tokani voleka nai tutu o sa tu kina, ia ena daumaka mo vakasamataka vakabibi na kena vinaka kei na kena ca ni nomu vakaraitaka vei ira tale eso.

Kemu i sa

Dina ni sega ni lavaki vakalawa, ia e bibi mo vakaraitaka nai tukutuku ni nomu HIV vua na kemui sa se dua o kila ni o vakadewataka kina na mate. Na nomu vakaraitaka nai tutu ni nomu HIV, e kenai balebale ni o na rawa ni raica eso na sala mo drau bulabula tikoga kina. Vei ira eso na PLHIV, na tovolea ga mo vakaraitaka nai tutu ni nomu HIV, na kena rawarawa talega.

Kevaka o leqataka na macala ni nomu dikevi, se o vakarerei se vakamavoataki iko na kemu i sa, e rawa ni o kerea na nomu vuniwai se tabana ni bula me tukuni vei ira na kemu i sa ni na rawa ni dewavi ira talega na HIV. Na veivuke qo e vakatokai na **partner notification** se **partner services**. Ena sega ni vakaraitaka na tabana ni bula na yacamu vua se vei ira na kemu i sa. Ena tukuni ga vei ira ni na rawa ni tauvi HIV ka dodonu me ra lai dikevi.

Veiqaravi ni Tabana ni Bula

O ira na nomu dauniveiqaravi ena tabana ni bula [vuniwai, dauniveiqaravi e valeniwai, dauveicavubati kei na so tale] e dodonu me ra kila nai tutu ni nomu HIV me rawa ni soli vei iko na veiqaravi vinaka duadua. E bibi talega me ra kila na dauniveiqaravi ena tabana ni bula nai tutu ni nomu HIV me ra kua ni solia na wainimate ka rawa ni vakavu leqa ni tauri vata kei na nomu wainimate ni HIV.

Na macala ni nomu dikevi ena HIV ena tiki ni nomui tukutuku vakavuniwai me rawa ni solia na nomu vuniwai se dauniveiqaravi ena tabana ni bula na veiqaravi uasivi duadua. Nai tukutuku kece vakavuniwai, wili kina na macala ni nomu dikevi ena HIV, ena oka ena lawa ni kena maroroi me vaka na HIV Act ka sega ni rawa ni vakaraitaka ni sega na nomu veivakadonui. E tiko eso nai yalayala ni kena maroroi. Ka rawa ni vakayagataki walega kevaka e rawa ni vakavu leqa vei ira eso tale nai tukutuku ka sega ni vakaraitaki tiko.

Vuvale kei nai tokani

Ena vuqa na gauna, era na sega ni kila na nomu vuvale kei nai tokani na macala ni nomu dikevi ena HIV se nomui tutu ni HIV, vakavo walega kevaka o tukuna vei ira. Ena via dredre na nomu tukuna ki na nomu vuvale ni sa tiko vei iko na HIV, e dodonu mo kila ni tiko talega na vinaka ni nomu vakaraitaka – esa vakadinadinataki ni vinaka cake na macala ni nodra qaravi o ira era sa vakaraitaka na nodrai tutu ni HIV, mai vei ira era sega.

Taukei ni Cakacaka

Ena vuqa na gauna, ena sega ni kila nai taukei ni cakacaka na nomui tutu ni HIV vakavo kevaka o tukuna vei ira. Gadrevi mo kila ni nomu vakaraitaka na veika baleta na nomu HIV e nomu digidigi, ka dodonu me vakatulewataka na kena galala se vakacegu na yalomu. Raica na nomu dauniveiqaravi ena tabana ni bula, ilawalawa ni veitokoni se kenadau vakalawa ka ra rawa ni solia nai vakasala e ganiti iko.

Epeli: *Bula Asilika, vacava tiko ni kua?*

Asilika: *Au bulabula vinaka Epeli, o iko? Vinaka valevu na nodaru veitalanoa sa oti ena kena maroroi nai tukutuku, e vakadeitaka saraga eso na ka au a leqataka tu me baleta na kequ i tukutuku. Ia e dua tale na ka au via veitalanoataka.*

Epeli: *Au sa varorogo tu Asilika*

Asilika: *Sa dua na gauna balavu qo na noqu sa kila na noqui tutu ni HIV, ka'u via wasea vei rau na noqui tubutubu kei nai tokani voleka ia au sa rerevaka ga se cava era na kaya me baleti au.*

Epeli: Ahh.....e dau dredre na noda tukuna vua e dua baleti keda kei na noda i tutu ni HIV, ka da dau leqataka na nodra kila tale eso. Kila na cava Asilika, e vakatau saraga vei iko na nomu vakaraitaka na kemui tukutuku, ka sega na lawa e lavaka mo cakava vakakina. Ia, ena uasivi kevaka e tiko na veitokoni mo vakaraitaka kina. Ia oqo eso na ka mo qarauna ni o se bera ni vakaraitaka.

- Kua ni vakatara me dua e vakasaurataki iko, nanuma ni vakatau saraga vei iko
- Dodonu mo kila ni o sa vakarau mo cakava, kakua ni cakava ni o se bera ni vakarau
- Raica na leqa e rawa ni vakavuna, ka dikeva na kena ca se vinaka ni bera ni o vakaraitaka
- Mo kila ni o rawa ni nuitaki koya o na vakaraitaka kina

Asilika: Me'u vakaraitaka na veika e baleti au vua na noqu boso ni cakacaka, au rere de'u na vakaduiduitaki, raici vakatani ka vakasakei kevaka era kila.

Epeli: E sega ni dua na lawa e kaya mo vakaraitaka vua na nomu boso ni cakacaka, vakavo sara ke gadrevi vakakina, ia e sega ni vakata_ra na Employer Relations Act ni 2007 me veivakaduiduitaki na nona bula e dua tale, ena vanua ni cakacaka.

Asilika: Aaaahhmmm, vinaka na nomu vakamatatataka qori Epeli, e veivuke saraga qori me vaka niu a sa vakananuma tiko na sala cava me'u na vakaraitaka kina vua na noqu boso ni cakacaka, ia nai tukutuku o wasea qori e vakayalia saraga noqu nuiqawaqawa kei na rere.

Epeli: Kua ni leqa Asilika, au marautaka ni'u vukei iko me seavu na nomu nuiqawaqawa kei na rere, ka rawa ni vakale_qa na yaloda kei na noda vakasama. Ya na vuna au wasea tiko kina vei iko nai tukutuku bibi kece qo.

”

NAI TUKUNI NI HIV KA DODONU MO KILA

Rawa ni kunea nai kuri ni kenai tukutuku mai na MoH Fiji

 <https://www.health.gov.fj/hiv aids/>

Qo nai cavacava ni noqu bula

E sega ni i totogi mate na HIV. Enai vakatagedegede ni vei qaravi ena gauna qo, e dodonu me ra namaka na bula tu kei na HIV me na balavu ka totoka na nodra bula, vakataki ira ga na nodrai tokani era HIV Negative.

Sa cava na noqu bula ni veiyacovi

E sega ni dina. E rawa ni o marautaka na veiyacovi ni o bula tu kei na HIV, kevaka o qaravi tiko kina ka lailai na kena laurai na mate vei iko, ona sega ni rawa ni vakadewava na HIV vei ira na kemui sa.

Au na sega ni rawa ni vakaluveni

E rawa ni o na vakaluveni se HIV babies, ia ena dodonu mo na qaravi tikoga ena HIV ka vakaraitaka yani vakatotolo ni o sa tiko bibi, mo vakayagataka tikoga na kena wainimate, ka mo na qaravi tikoga ena HIV.

Ena tauvi au na AIDS

Na HIV e sega ni AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome) E sega ni laurai ena gauna qo me tauvi AIDS sara o koya e bula tiko ena HIV, ena vuku ni vei qaravi na Anti-Retroviral Treatment [ART], na wainimate e veiwaki me tarova ka vakalailaitaka na kena laurai na mate vei iko. E sega ni saumi na ART ka rawa ni o raica ena SRH se HIV hubs e Viti. E bibi mo vakayagataka vakatotolo na ART, kei na gauna e dodonu mo taura kina me rawa ni vakalailaitaka na laurai na mate vei iko.

Au na rawa ni vakila na revurevu ni vei qaravi ni HIV

Na kena vakatoroicaketaki na vei qaravi ena vakalailaitaka se sega saraga ni ra na vakila na PLHIV na revurevu ni medra wainimate. Kevaka e dua na mataqali wainimate e sega ni cakacaka vei iko, e tu tale eso na digidigi – era na tomana tikoga na vuniwai na kena vakatovolei na veimataqali ART, me yacova ni kunei na kena e ganiti iko.

“

Asilika: *Ena noa au raica na tutubu e yagoqu. Au vakabauta ni oya na ka me da namaka ni da bula tu kei na HIV?*

Epeli: *Au sega mada ni na vakadeitaka, ia au kila ni oqori e sega ni HIV. Na tutubu e rawa ni levu tiko na vuna. Eso e rawa ni tutubu na yagodra ena revurevu ni wainimate ni HIV, ia o sa taura tiko na kena wainimate ena dua na gauna, ka sa vinaka tiko vei iko.*

Asilika: *Vinaka vakalevu, qori saraga.*

Epeli: *Kevaka e sega ni yali na tutubu, vakabibi kevaka e bibi sara. ena vinaka mo gole ka valeniwai me lai laurai.*

Asilika: *Vinaka, au sa sega ni vakasamataka qori, au na wawa tale mada me vica na siga.*

Epeli: *Kila, a vakatalega qori vei au. Au dau leqataka na yagoqu ni oti e dua se rua na yabaki na kena kilai niu sa tauvi HIV. Qo me baleta saraga noqu bula. Sa tekivu me'u vakaraica na veika au dau sega ni kauwai kina e liu, ka dau vakatalega qori na noqu vakanananu, 'Ni oya beka na ka me da namaka ni da bula tu kei na HIV'. E liu, ni se bera na ART, ni sa malumu tikoga mai na sotia ni yago, a dau leqataki vakalevu na veika me vaka na tutubu, na vuce e loma ni kuli kei na tautuba. E rawa ni vakatakilakila ni dua na mate rerevaki, iko kila ni o sa dau wilika ena pamphlets ni HIV?*

Asilika: *Io au a wilika ni yaco oqori ena gauna sa malumalumu kina na sotia ni yagomu mai na HIV, ka sa dredre ki na yagomu me valuta na mate.*

Epeli: *Dina saraga qori. Ia me vaka daru a veitalanoataka ena siga oya, ena vei qaravi sa vakarautaki ena gauna qo, ena dodonu me na kaukauwa tiko na sotia ni yagoda. Io ena rawa ni tauvi keda na veimataqali mate me vakataki ira tale eso, ka dodonu me da na qarava. Ia e sega ni veiwekani qori kei na HIV, se revurevu ni wainimate ni HIV. Ia kevaka o vakila tikoga ni so na mate e vakaleqai iko tikoga ena gauna o taura tiko kina na wainimate, o sa vakasalataki mo gole ka lai veitalanoa kei na dua na vuniwai ena HIV Hub.*

”

VEIQARAVI NI HIV

Nai naki levu ni veiqaravi ni HIV me vakalailaitaka na mate vua e dua e bula tiko kei na HIV me sa kua saraga ni laurai vua. Qo e kenai balebale ni sa lailai saraga nai vakatagedegede ni HIV ena dra ka sa na sega ni toboka rawa na vakadidike. O ira era bula tu kei na HIV ka sa sega saraga ni laurai vei ira, era na sega ni rawa ni vakadewataka na HIV vei ira na kedra i sa era bula vinaka, ena gauna ni veiyacovi. Na ART e baleti kemuni saraga na tauvi HIV. Ka dodonu mo ni taura na kena wainimate ena gauna totolo duadua. Na ART e sega ni rawa ni walia na HIV, ia ena vukei ira na tauvi HIV me ra bulabula ka bula balavu. Na ART e vakalailaitaka na dewa ni HIV. "O NA RAWA NI MATE TOTOLO MAI NA VEIMATE ERA VEIWEKANI KEI NA AIDS KEVAKA O SEGA NI TAURA" ka ra rawa ni tubu na mate me vaka na bo, tutubu ni yago kei na TB kevaka e sega ni vakamu_ri vinaka na ART.

Na cava me qaravi kina na HIV kei na gauna cava?

Na ART e baleti ira era bula tu kei na HIV. O ira era tauvi HIV e dodonu me ra taura na wainimate ni HIV ena gauna totolo duadua. E sega ni walia na HIV na ART, ia na wainimate ni HIV e vukei ira na tauvimate me ra bulabula ka bula balavu. E vakalailaitaka talega na ART na kena [vakadewataki na](#) HIV.

Na veiqaravi ni HIV e vakatokai na [antiretroviral therapy \(ART\)](#). Na ART e oka kina na kena tauri e vica vata na wainimate ni HIV (called an HIV [treatment regimen](#)) e veisiga.

Nai naki ni veiqaravi ni HIV me rawa ni vakalailaitaki na kenai vakatagedegede, me rawa ni tarova se me kakua ni qai laurai ena nomu dra na mate. Me vaka ni o PLHIV, e dodonu me lai dikevi wasoma na nomu dra, ka rawa ni veivuke ena kena yadravi tiko e dua na ka bibi:

- Nai wiliwili ni nomu CD4 – na kena cakacakataki na kaukauwa ni sotia ni yagomu
- Na nomu HIV Viral Load – na kena cakacakataki na levu ni HIV ena nomu dra

Na nomu taura e veisiga na ART ka sega ni calata e dua na gauna ni gunu e kenai balebale ni na tomana tikoga na wainimate ni ART na kena tarovi na mate. Ni sa tarovi, ena sega ni rawa ni tomana na HIV na nona vakacaca, ka na rawa ni kaukauwa tale na sotia ni yagomu. Qo ena vakavuna na nomu bulabula vinaka ka vuwawuwai, ka na sega ni leqataka na kena rawa ni tauvi iko na veimate ka veiwekani kei na AIDS.

Kevaka e sa sega ni laurai vei iko na mate, e kenai balebale talega ni o sa na sega ni rawa ni vakadewataka na mate ki vua e dua tale. Qo e vakatokai me **Undetectable = Untransmissible se U = U**. Ena nomu taura na ART, ena sega walega ni o vinaka kina, ia o ira tale eso. O sa qarava tiko na nomui tavi enai kena valuti na HIV.

Epeli: *E levu nai tukutuku me baleta na ART, vakabibi ena mona livaliva. Tovolea me kakua sara ni vakayalolailaitaki iko. Au a veilecayaki ka rerevaka vakalailai na kena veiqaravi ni'u kila ni na taura na noqu bula taucoko – ia ni o tekivu rawa, mo na vakayacora tikoga e veisiga. Vei au, ni'u sa ciqoma rawa ga, au sa tu vakarau saraga me'u taura na kena wainimate. Kevaka o lomalomaruataka na ART e sa vakaroti mo taura se o raica na veisau e yagomu ni o gunuva oti na kena wainimate, kua tale ni wawa ka taroga e dua na vuniwai ni HIV ena kena tabana.*

Asilika: *Na cava a qai yaco ni oti na nodratou biuti iko ena ART?*

Epeli: *A dredre na noqu dau nanuma me'u gunuva na mequ vuanikau enai matai ni gauna, ia na gauna ga sa matau kina, sa tiki saraga ni noqu bula e veisiga. Ena loma ga ni ono na vula, sa sega ni laurai na mate ena gauna e dikevi kina na noqu dra ena HIV, ka'u a marautaka saraga vakalevu. Qo sa tu saraga vakadua na mate vei au kenai balebale oya ni'u sa na sega ni rawa ni vakade_wa na HIV ki vua na kequi sa. Au vakila talega ni'u daumaka ka'u kaukauwa. Sa bau totoka dina se vacava?*

Asilika: *Io, a kaya o vuniwai ena siga ya ni kevaka au vakamuraia nai vakasala ka'u taura na mequ vuanikau e veisiga, ena rawa ni namaki me sa na sega ni laurai na mate ena noqu dra ni oti e ono na vula. Io sa oti saraga ekea na noqu gunu wainimate? Ni sa sega ni laurai na mate ena noqu dra?*

Epeli: *(laughs) Warai Buna, iko mo sa na gunuva tikoga na ART ena vo ni nomu bula, me yacova na siga o biuta kina na vuravura qo. Me vaka au a sa tukuna oti ni o sega ni dua na ca na wainimate, ia kevaka o vakila e dua na ka, lai raica na nomu vuniwai ni HIV ena gauna totolo duadua. Na vu ni nomu qaravi totolo ka taura wasoma na wainimate oya me rawa ni yali na mate ena gauna totolo duadua (ono na vula).*

Na sasaga ni “treatment as prevention” se veiqaravi e i tatarovi e kenai balebale na kena sega ni laurai e tautauvata kei na kena na sega ni vakadewataki, se Undetectable = Untransmissible. O keda (PLHIV) e rawa ni da tarova na kena dewa na HIV ena noda veitikotiko, ena noda yacova nai vakatagedegede ni kena sega ni laurai na mate ena gauna totolo duadua, ka me sa na kua vakadua ni qai laurai tale vakadua.

”

NA WAI VAKA-VITI

Na kena vakayagataki me wainimate na kau me vaka na waka, drauna, sena, se tolona e vakatokai me wai vaka-Viti. Dina ni so na wai vaka-Viti e sa walia eso na mate, ia e sega tikoga ni dua nai wali ni HIV, ka sega ni dua na wai e kunei ni rawa ni walia na HIV se sosomitaka na ANTIRETROVIRAL THERAPY (ART).

Eso na wai vaka-Viti e rawa ni salavata kei na wainimate ni ART kei na so tale ena so na gauna, ka vakarerevaki na kena revurevu se vakalailaitaka na cakacaka ni veiqaravi. Ni bera ni dua na tauvi HIV e vakayagataka na wai vaka-Viti se dua tale na wainimate, e dodonu me taro vakasala vua na nona vuniwai kevaka ena vinaka ni na gunuva, ka na sega ni vakaleqa na nona ART.

E veivuke vakacava na wai vaka-Viti?

Dina ni na vinaka eso na veiqaravi ni kau ena kena cakacakataki nai vakatakilakila ni mate kei na nona bula e dua, ia e sega ni sosomi ni wainimate me vaka na ART. Na ART e sa vakadinadinataki vakavuniwai ni vakabalavutaka na nodra bula o ira era bula tu kei na HIV, ka vakalailaitaka na kena dewa vei ira tale eso. Ena yaga me rogoci na nodra nanuma o ira na kenadau ena tabana ni bula ni bera ni vakayagataki e dua na wai se kenai wali. E Viti, na sala uasivi duadua me qarava na HIV oya na ART, ka sega tale ni dua. Na wai vaka-Viti e se bera ni bau vakabu_ia e dua na PLHIV ka tauvi HIV e Viti. E rawa beka ni vukea na wali ni kenai vakatakilakila ia e sega ni na vakayalia na HIV mai na yagomu.

“

Epeli: *Bula vinaka Asilika, sa dede daru qai sota, sa vakaevei tiko?*

Asilika: *Totoka tu, au kila ni'u sega ni bau siko mai ka sega ni tiko ena nodaru i loku ni sota ena vica na macawa sa oti. Au sa vaqara tiko na veiqaravi mai vei ira na kenadau ena wai vaka-Viti, ka sa tukuni vei au meu veiwakitaka na wakana kei na tolona ka gunuva ena veimataka kei na veiyakavi.*

Epeli: *a qai vacava Asilika?*

Asilika: *taumada e a vinaka baleta ni wali na bo kei na mosi ni tilotilo, ia ni oti ga e dua na gauna sa lesu tale mai.*

Epeli: *Vinaka saraga ni o se nanuma tikoga o sa lesu mai, me rawa ni mai tomani nodaru veitalanoa. Kila na ka dina, na ART e veiqaravi duadua ga ka voleka sara ni walia na HIV. Au nanuma sara niu a va'talega qori, noqu dau vaqara wai vaka-Viti me veivuke, ia a qai vaka_leqa ga vakalevu baleta na wai vaka-Viti e sega ni vakadinadinataki vakavuniwai ni rawa ni walia na HIV. Eso na kenai vakatakilakila e rawa ni wali ena wai vaka-Viti. E duidui na veika ena yacovi keda, ia e uasivi ga me da veitalanoataka kei vuniwai.*

Asilika: *kenai balebale na wainimate duadua ga e rawa ni tarova na kena laurai eso tale nai vakatakilakila ni HIV na ART duadua ga?*

Epeli: *Io, ya na vuna e bibi kina vei keda na ART, baleta ni na vukea na yagomu me bulabula ka vakaukauwataka na sotia ni yagomu, ka na vakata_ra na yagomu me valuta na mate. Ya ona bulabula tikoga na vuwawuwai tiko.*

Asilika: *Vinaka vakalevu Epeli, qori sa vakamatatataka saraga se cava au a tauvimate tikoga kina ni oti madaga na kena walia vakalailai na wai vaka-Viti eso na ka. Me tekivu qo ka lako yani, au sa na dei toka madaga ena noqu ART.*

”

NA BULA NI VAKASAMA KI NA PLHIV

Ona vakila e levu na ka ena gauna o sa kila kina ni sa tiko vei iko na HIV. Cava beka na balavu ni gauna au na bula kina? e dau tarogi wasoma. Eso era dau beitaki ira ga, ka so era dau sevaka na lewenivanua ni ra dau veivakatotogani. Eso era dau yalo vakacegu ni ra sa qai kila na nodrai tutu ni HIV. Ni oti na macala ni dua na vakadidike, e dau vakalevu na kena vakilai na rere, nuiqawaqawa, lomaleqa, veivutuni, madua, cudru se yalolailai.

Ena rawa ni o lomaleqataka na veika era na tukuna na tamata. Ona leqataka ni ra rawa ni vakalewai iko na so tale, vakasaurarataki iko, se vakaduiduitaki iko. E dodonu me na ciqomi na veika oqori. E sega ni vakatakilakila ni nomu malumalumu na lomaleqa kei na rere oqori.

E dodonu me na yadravi tiko na revurevu ni veika kece oqori ena nomu vakasama, ia ena rawa talega ni vakale_qa na nomu bula na nomu bula ni vakasama baleta ni rawa ni veisautaka na nomu vakasamataki iko kei na veika e wavoliti iko. Ena rawa ni vakilai ena nomui tovo e vale kevaka ena vakaleqai tiko nai tovo ni nomu vakasama. Sa na rawa ni vakadredretaka na nomu gunuva na vuanikau. E rawa ni tarova talega na nomu qaravi iko vakataki iko. E levu na sala o rawa ni qarava kina nai tovo ni nomu vakasama. Na nomu vulica mo kila ka ciqoma na veika o vakila e l matai ni kalawa bibi ni kena vakavinakataki na nomu na cakacakataka. E bibi mo vakaraitaka vua na nomu vuniwai se dauniveiqaravi ni PLHIV ke o vakila tiko na leqa ni nomu itovo ni vakasama me rawa ni dusimaki vei iko na veiqaravi e ganita.

“

Asilika: *E malumalumu saraga na yaloqu ena macawa qo Epeli: Daru veitalanoataka mada, au kila ni tiko e dua na leqa baleta au raica vei iko na rarawa ka vakilai talega ena nomui vukivuki. O sa vacava tiko?*

Asilika: *Au wawale ka nuiqawaqawa. E levu na ka au vakasamataka ka lomaleqataka talega, sivia na noqu vakasamataka eso na ka, ka'u beitaki au tikoga enai tutu ni bula au tu kina qo. Au leqataka ni ra na kila na wekaqu kei na noqui tokani na veika sa yacovi au. Na veika lalai saraga e dua luluvu kina na yaloqu, ka sega saraga ni moce tiko vakavinaka.*

Epeli: *E vinaka saraga ni o wasea mai vei au Asilika. Au rawa ni kila na nomu nuiqawaqawataka na veika o vakasamataka tu. Na nomi wawale kei na sega ni moce e rawa ni vakadredretaka na nomu veisiga.*

Asilika: *Au sa va'sara tu ga qori ena gauna qo.*

Epeli: *Vei keda na PLHIV, na noda bula ni vakasama e bibi me tautauvata saraga na yagoda. Ena noda dau taura na vuanikau me qarava na HIV me kua ni qai laurai ena noda dra, e tu talega eso na sala eda rawa ni cakava me da vorata kina na veika oqori.*

Asilika: *O dau cakava vacava?*

Epeli: *Kenai matai, au dolava na katuba me vaqarai na nodra veiqaravi na kenadau kevaka au vakila ni bibi noqui colacola. Ia au dau raica me'u kua ni yacova na vanua oqori ena noqu vakaliuca na noqu tiko vinaka. Au dau qaravi au vakavinaka. Kana vakavinaka ena kena gauna. Vakaukauwa yago e veisiga. Dau veimaliwai ka sema tikoga kei ira eso. Au dau qarauna na gunu vakasivia. Dau walia totolo na leqa ni bera ni yaco me ka levu. Au marautaka na veika lalai, vaka na kena vakavinaka na ka e vale au lecava tu ena vica na vula (both laugh). Ka kece qo e vukea na noqu moce vakavinaka.*

”

NOMU QARAVI IKO VAKA E DUA NA PLHIV

Sa vakarawarawataki na bula kei na HIV sega walega ena gunu vuanikau e veigauna, ia veisala talega eso e rawa ni qaravi koya kina e dua. Ena rawarawa na noda qaravi ira tale eso kevaka eda qaravi keda e liu. O kila vinaka na veika e vinaka ki na nomu bula kei na nomu qaravi iko ena sala vinaka duadua.

Qo eso na ka e vinaka vei ira eso:

- Moce vakavinaka ena bogi, e veibogi
- Tarova na vakatavako ka kila na nomui yalayala ena gunu
- Kana vakavinaka, vakaukauwa yago wasoma ka qarauna na kemu bibi
- Yadrava na veika e bibi – nomu vuvale, nomu bula bvakailavo, nomu cakacaka, qaravi ni vale kei nai teitei, na veika vakaivola – mo kakua ni qai lomaocaoca se leqataka
- Me vinaka na nomudrau veimaliwai kei vuniwai
- Mo nanuma tiko na vuanikau o gunuva tiko kei na vei qaravi baleti iko. Vakaraitaka vua na nomu vuniwai ni o bera ni tekivu ena dua tale na wainimate se vei qaravi
- Vakasamataka na veika kece me baleta na nomu bula kei na nomu tiko vinaka
- Cakava na veika vinaka vei iko e veigauna – taubale e bati ni uciwai, droini, vakarogoca na nomui vakatagi taleitaki, gole ki na dua na vakatasuasua – se cava o dau taleitaka
- Wasea eso na gauna kei ira na PLHIV tale eso – e sega tale ni dua ena kila vinaka na veika o lako curuma tiko.

“

Epeli: *Totoka ni daru sota tale Asilika. Cava o sa cakava tiko?*

Asilika: *Vinaka talega ni'u sotavi iko Epeli. Au marautaka sara tu ga na gauna qo. Au nanuma niu vinakata me'u vulica vinaka na noda ivakatagi, ka'u lai va'rorogo tu ki na so na noda mataqiriqiri. Oti ga ya au lai volia tu e dua na qita vakayagataki oti, ka'u sa vulica tiko na kena vakayagataki.*

Epeli: *Sa totoka na ka o cakava qori! Au marau saraga. Kila na cava, au dau vinakata tu me'u rawa ni vakayagataka e dua nai yaya ni vakatagi, ia au dau leqataka ni'u na sega ni kila. E rui ka levu talega na qita ka dredre na kena vakayagataki.*

Asilika: *Vacava mo tovolea na ukulele*

Epeli: *O dina?*

Asilika: *Io, ona taleitaka! Kila na cava, au na vaqara mada vei iko e dua na ukulele. O rawa ni vulica, ka'u na vukei iko, oti me daru qai qiriqiri vata. O cei e kila, ni daru vulica oti eso na sere daru sa na rawa ni laga ena noda bose ka tarava (both laugh)*

Epeli: *Raica, au sa vulica tale eso na ka mai vei iko.*

”

”

NA TAROVI NI KENA DEWA MAI NA TINA KI NA GONE

Na kena vakadewataki na HIV mai vua na tina ki na gone oya mai vua na tina e tauvi koya tiko na HIV ki na luvena ena gauna ni tiko bibi, vakasucu se veivakasucumi. Ke sega ni tarovi, ena rawa ni vakadewataka vua na luvena ena gauna ni tiko bibi, taratara, gauna e vakasucu kina se veivakasucumi. Ia e rawa ni vakalailaitaki na kena vakadewataki kevaka e vakayagataki nai walewale vinaka ni kena tarovi.

Na kena laurai ka qaravi totolo na HIV, salavata kei na tatarovi uasivi duadua ni kena dewa mai vua na tina ki na luvena, sa vakalailaitaka na kena vakadewataki na mate vovou ni HIV vei ira na gone ena veiyasai.

O Jokapeci Tuberi Cati e sa bula tu kei na HIV ena loma ni 21 na yabaki. A dewa vua na mate mai vua na watina, ka leqa ena 2002. A vakamau tale ena 2004, vei Emosi e dua talega e tauvi HIV, ka tolu na luvedrau. A taura tiko na ARV o Tuberi ni bera ni bukete, gauna ni tikobibi kei na gauna e vakasucu oti kina, ka ratou bulabula kece na gone ni ratou HIV negative. A vakasucu sara vakavinaka, ka ratou sucu tavaya kece na gone. Sa oti e walu na yabaki na nona taura tiko na ARV, ka 19 na yabaki na nona taura tiko na ARV na watina, ka rau sa U=U ena dua vata ga na gauna. E ratou sa lelevu ka bulabula na luvena, ka rau cicivaka tiko e dua na bisinisi kei na watina.

(The Fiji Times, 04, Dec 2015)

“Era tu na gone era tauvi HIV, se ra HIV Positive na nodra i tubutubu, ia e dodonu me soli vakatautauvata vei ira na vei qaravi. E dodonu me ra tokoni ka kauwaitaki mai vei ira era tiko veivolekati vata e veisiga. Me kakua ni soli vei ira e duatani na vei qaravi, ia me ra qaravi vakatautauvata, me ra kua kina ni ra vakila ni ra vakaduiduitaki se raici vakatani”. “Au marau ni’u kila na veika me baleti au, baleti ni sa veisautaki au me’u vinaka cake, e sega ni dodonu mo rerevaka na nomu kila na veika me baleti iko, oya na vuna au dau vakabibitaka kina nai matai ni kalawa ni nomu kila.”

E rawa ni qaravi na tarovi ni kena vakadewataki na HIV mai vua na tina ki na luvena ena vica na sala

1. **Antiretroviral therapy (ART) vei ira na tina era tauvi HIV:** Na ART e rawa ni vakalailaitaka na levu ni HIV ena dra nei tina, ke vakalailaitaka na rerevaki ni kena vakadewataki na mate ki vua na luvena ena gauna ni tiko bibi, taratara se vakasucu.
2. **Me tau na gone ena gauna ni vakasucu:** Kevaka e levu na mate ena dra nei tina, ena rawa ni vakalailaitaka na kena dewa na kena tau na gone ni se bera na gauna ni taratara
3. **Anti-HIV prophylaxis ni gone sucu vou.** Na kena taurivaki na wainimate ni antiretroviral ki na gone ena gauna e sucu mai kina e rawa ni vakalailaitaka talega na kena vakadewataki.
4. **Tarova na sucu vei tina:** Vakayagataka nai sosomi ni sucu e uasivi ka sau vinaka, me ra kakua ni veivakasucumi na tina era HIV, ni rawa ni dewa na mate ena gauna oqori.
5. **Na tomani ni vei qaravi vua na tina kei na luvena:** Me ra qaravi tikoga na tina era tauvi HIV kei ira na luvedra, me rawa ni ra bulabula ka tiko vinaka.

“

Asilika: *Bula Epeli, sa vacava? Au vakasamataka tiko na noqu veisiga ni mataka ena vica sa oti, me vaka ni sa tauvi au tiko na HIV ena gauna qo, sa dodonu me'u na marautaka na bula, ni'u sa qase tikoga mai. Vacava ke'u sa kunea e dau na kequ i sa e ciqomi au, ka vinakata me keirau vakaluveni?*

Epeli: *E totoka dina ni'u rogoca na nomu digidigi ki na veisiga ni mataka, qo e dau ivakatatao tu e liu vei keimami na PLHIV ni keimami dau nanuma ni sa oti saraga na bula ka sega nai nuinui. Keimami dau vakasamataka ni oya sai cavacava saraga ni neimami bula, sa oti talega na bula ni veiyacovi ka sa na sega na vakaluveni.*

Asilika: *Au kila, na vakanananu qori e dua vakavu lomaleqa saraga vei au (Laugh)*

Epeli: *Baleta ni o vakamuria vinaka tiko na memu wainimate, sa na rawa ni tao na HIV ena nomu dra, ka na vakatiko oya kevaka o vakamuria vinaka na vakasala ni nomu vuniwai ena kena tauri na memu wainimate. Qori ena rawa kina ni o tarova na nomu rawa ni vakadewataka na mate ki vua na kemu i sa, ka vakakina ki vua na luvemu.*

Asilika: *Sa veivuke saraga qori Epeli, ka vakamatatataka saraga na noqu vakatataro ena vakaluveni, ena kena sega ni na vakadewataki vei ira.*

Epeli: *Ena daumaka me ra tekivutaka na ARV na marama era PLHIV kei ira na kila ni ra sa tauvi HIV ena gauna era sa bibi kina, enai ka 24 na macawa ni nodra tiko bibi, kevaka e se bera. Ena daumaka talega mo kakua mo vakasucuma na luvemu ena gauna qo ia vakayagataka e dua na kenai sosomi. E levu na tinani gone era PLHIV e Viti era sa vakasucuma na gone bulabula era sega ni tauvimate baleta ni sa lailai na mate ena nodra dra, e a taqomaki na nodra vakasucu ka ra sa sucu tavata na gone.*

”

Na nomu sema ki na dua nai lawalawa ni PLHIV se vua e dua e tauvi HIV e rawa ni vukea na kena vakaya_li na niuqawaqawa e salavata kaya mai. Na kena qai kilai walega ni o sa HIV, se na nomu kila na veika era sa lako curuma tiko se sa lakova oti na veika oqo, ena vakadeitaki iko ni o sega ni tu taudua. Era tu eso era sa vakarau tu me ra vukei iko. Na ka ga mo vakayacora oya mo vakaraitaka vei ira me ra kila.

Na vakatakilai ni PMTCT

Ena rerevaki ni kena rawa ni dewa na HIV, ena vinaka vei ira na tauvi HIV me ra vakaraitaka na macala ni nodra dikevi vei ira na kedra i sa. Me vukei koya nai vakaillesilesi ni tabana ni bula ena nona cakacaka vata kei na dua na dauniveisalataki ka kila vinaka na veika e lako curuma tiko. Ni oti na nona ciqoma na veivakadonui vakaivola mai na PLHIV, e dodonu me vakaraitaki vei ira na kedra i sa ka soli na veivakasalataki, vakatovolei kei na so tale na veiqaravi a ganita na vakasama.

E dodonu me kerea nai vakaillesilesi ni tabana ni bula na veivakadonui mai na vunivola tudei ni bula me vakaraitaki vua na kena i sa kevaka sa oti e dua na vula ena HUB Centres ka rua na macawa vei ira na curu tiko ena PPTCT ni oti e tolu na gauna ni veivakasalataki ka se bera ni soli na veivakadonui mai na PLHIV. E rawa ni soli se volai na veivakadonui ka dodonu me katon.

VAKAYAGATAKI NI WAIGAGA KEI NA REREVAKI NI HIV

Na wasei kei na vakayagataki ni icula, syringes kei na so na gacagaca ni veicula (se so tale) me vaka na cookers, e vakalevutaka na nomu rawa ni HIV se vakadewataka na hepatitis B, C se Hepatitis C ke o cula. Kevaka e tiko na dra ni HIV enai cula, syringes se dua tale na ka e vakayagataki. Ya na vuna, e sega kina ni dodonu mo wasea na nomui cula, syringes se gacagaca ni veicula ni silicone, hormones se steroids.

Ena vakalevutaka na nomu rawa ni tauvi HIV se vakadewataka ni o vakayagataka na waigaga

Io. Na Vakayagataki ni waigaga e vakaleqa na nomu vakasama, vakatulewa ka vakalailaitaka nomu madua. Ni o vakayagataka na waigaga, ena rawa ni vakayacora na vakatulewa ka na vakalevutaka na nomu rawa ni tauvi HIV se vakadewataka. **Qo na nomu rawa ni veiyacovi ka sega ni vakayagataka nai yaya ni tataqomaki ni HIV, me vaka na wainimate se rapa, levu na kemu i sa ni veiyacovi se veisautaki ni veiyacovi ki na waigaga.**

Qo e so na waigaga dau vakayagataki wasoma kei na kedra isema ki na nomu rawa ni tauvi HIV se vakadewataka.

Yaqona ni valagi: Na kena vakayagataki vakasivia na yaqona ni valagi, e sema ki na veitovo eso e vakalevutaka na nomu rawa ni tauvi HIV se vakadewataka, me vaka na veiyacovi ka sega na rapa, ka sega ni vakayagataki nai tatarovi ni HIV. E rawa talega ni vakayalia eso na wainimate, ka rawa ni vakalailaitaka na kena yaga.

Opioids: Na Opioids e dua nai wasewase ni waigaga ka vakayagataki me vakalailaitaka na mosi, wili na kena e vakatabui vakalawa na Heroin, synthetic opioid fentanyl, kei na kena e vakaotiva na mosi me vaka na oxycodone. Na waigaga oqo era culai, ka tiko sara e cake na nodra rawa ni tauvi HIV se vakadewataka o ira era wasea nai cula, syringes se so tale nai yaya ni veicula. Na Opioids e veiwekani talega kei nai tovo eso ka rawa ni vakalevutaka na nomu rawa ni tauvi HIV se vakadewataka me vaka na veisautaki ni veiyacovi ki na waigaga se i lavo me voli kina, levu na i sa ni veiyacovi, sega ni vakayagataki na rapa ka sega nai tatarovi ni HIV se wainimate, se kena yali.

Methamphetamine: Na Meth e dua na waigaga kaukauwa. E rawa ni cedruvi, ceguvi, culai se gunuvi kei na so tale n aka. O ira era cula ena Meth ka ra veiweiseitaka nai cula, syringes kei na gacagaca ni veicula tale eso, e levu sara na nodra rawa ni tauvi HIV se vakadewataka. Eso era vakayagataka na Meth me i saluwaki ni veiyacovi ka vakatokai me chemsex (se partying and playing), e oka kina e levu na veisasa, ka sega na rapa ena veiyacovi, sega nai tatarovi ni HIV se wainimate, se yali ni wainimate.

Cocaine: Na cocaine e dua na waigaga e rawa ni vakayagataki vaka nap outa se crystal (crack) Na culai ni cocaine, crack se so tale e rawa ni vakalevutaka na nomu rawa ni tauvi HIV se vakadewataka kevaka o wasea nai cula kei na gacagaca tale eso ni veicula.

Club Drugs: qo e dua nai wasewase ni waigaga ka cakacaka ena nomu vakasama, e rawa ni vakavu leqa ki na veika o vakila, kei na nomui tovo. Eso na kena e kilai raraba me vaka na MDMA, GBH kei na GBL ketamine kei na so tale. Na waigaga oqo era sema ki na chemsex.

VEITOKONI VAKAITABA VATA

O ira era tauvi HIV mai vakadede era dauveivukei ka veitokoni ka keitou vakatoka oqo me **peer support**. E rawa ni rawarawa tu ga ena so na gauna. Na veitokani e tekivu ni rua e rau sota, ena dua beka na nodra sota na tiko na nodrai nuinui.

E rawa talega ni dua nai tuvatuva e bibi. Ka veivuke kina e dua nai soqosoqo, e rawa ni wasea kina nona kila e dua na dauniveitokoni vakaitaba vata ena kena soli na veivuke era gadreva na PLHIV tale eso ena dua na loma ni gauna se e veigauna.

E rawa talega ni ra sota nai soqosoqo ni peer support ena veigauna. Na veivuke kei na veitokoni vata ga e wasei vei ira na lewe ni soqosoqo, ka ra rawa ni qarava nai vakaillesilesi ni tabana ni bula se veiqaravi raraba.

O Rebecca Kubunavanua e dua e HIV-positive ena 17 na yabaki. A dikevi taumada ena 2006 ni oti na kena dewa vua mai vua na watina. E lima na luvedrau, e ratou lewe 5 kece ka ratou HIV negative baleta a qaravi tu ena PMTCT, ka wili kina na kena tauri na ARV ni bera ni bukete, gauna ni tikobibi, kei na gauna e vakasucu oti kina, e ratou a tau kece na luvena ka ratou a sucu tavaya kece. Sa 12 na yabaki na nona taura tiko na ARV, ka bulabula vinaka. Esa qai tekivu ga enai tutu vaka' Counsellor ena Medical Services Pacific. E dua tiko na makubuna yalewa, vula rua, ka marautaka tu qo na nona bula.

(The Fiji Time 02 Dec 2015)

"Au a dikevi ena 2006 ka dredre sara vei au baleta au sega ni vakabauta ni rawa ni yaco vei au, ka'u a sega ni ciqoma rawa ni'u bula tu kei na HIV. E dredre vei au ni'u a qaravi iratou tu na luvequ, ia au vakavinavinaka vua na Kalou ni ratou a tu raviti au na noqu vuvale." "Au kalougata vakalevu ni'u ciqoma na veitokoni mai vale, mai na matai ni siga a laurai kina vei au na HIV.

Na cava e yaga kina na veivuke vakaitaba vata?

Vakavuqa na nodra veiweiseitaka na veika era sotava, na rai kei na veika era vakila duadua ga na bula tu kei na mate. E tiko ga na kedrai vakatakilakila kei na veika era kilai kina. Ka rawa ni vulici saraga mai na veika era sotava na so tale.

Na veitokoni e bibi duadua ni oti ga na kena kila na macala ni dikevi ni dra. E veivuke ena kena kilai ni o sega ni iko duadua. Vakacava mo vaqara na veitokoni mai vei ira eso tale na PLHIV, kevaka e se bera ni cakava.

Asilika: *Au via vakavinavinakataki iko ga ena veivuke kece o solia vei au ena vica na vula sa oti qo.*

Epeli: *Vinaka Asilika, au marautaka ni'u rawa ni wasea rawa qo kei iko nai tekitekivu ni nomui tosotoso kei na HIV. E sega ni dua tu ga na kenai lakolako. Au a raica me'u a vulica tale tikoga na veika vovou ena gauna au wasea kina vei iko nai tukutuku se sauma nomu taro. Ia au vulica talega e levu na ka , na nomu tuvana na veika eso kei na nomu dolava na yalomu ki na veika vovou. Vakauasivi na nodaru sa dau qiriqiri vata tiko.*

Asilika: *Au taleitaka. Na ka au raica vei iko mai nai vakatekivu.....ka'u sega ni' u bau vakila qo mai vua na noqu vuniwai se na nasi.....ni'u vakadeitaka ena dua na drau na pasede ni'o na sega ni vakalewai ni'u HIV positive.*

Epeli: *O dina ena tikina qori. A vakatalega kina vei au, ni'u rawa ni veitalanoa vakadodonu enai matai ni gauna kei na dua tale e HIV positive. Au vakacegu saraga. E baleta talega na kena wasei na veika eda vakila ena vakanuinui kei na veivakayaloqataki. Na kena wasei na veika dredre eso, me vaka na noqu beitaki au kei na noqu vakamaduataki au. Au a kila tale tu ga ni na kila ka ciqoma nai tokani na veika o tukuna se veika o lako curuma.*

Asilika: *Qori na veika talega au vakila kei iko*

Epeli: *O rawa talega ni na dua na dauveitokoni, ena gauna sara o sa vakarau kina*

Asilika: *Io au na vakasamataka saraga qori*

”

A dikevi o Christopher ena 2013, ka sa 10 na yabaki na nona bula tu kei na HIV. Dina ni a rere ka niuqawaqawa, a sega ni yalolailai ni toso ga ena nona vakabauta, ka kerea me tekivu totolo na nona qaravi. E dau tu'taka na HIV, mate ni vakasama kei na dodonu ni LGBTQI+. E marautaka na nona bula ka bulabula vinaka ena gauna qo, ka sa vinaka sara na bula kei na HIV ena uasivi ni kena veiqaravi.

(The Fiji Sun 03 Dec 2017)

"HIV e kenai balebale na tauvimate bibi kei na mate – e rerevaki na veika e sala vata mai. Ia qo au bulabula vinaka ka marautaka na noqu bula, me baleta saraga na wainimate kei na kena vakadidike. "E dua nai tukutuku au via vakadewataka – ni o sega ni tu taudua ena i valu qo – e dua tale ena lako curuma tiko na veika o lako curuma.....ia e sega ni kenai balebale mo yalo lailai ka soro"

TABANA NI VEITOKONI

Veiqaravi kei na Veitaratara

Tabana ni PLHIV	Yaca	Veitaratara
Vualiku	Temo Sasau	 836-9535
		 tsasau@gmail.com
Yasayasa vaka-Ra	Rebecca Kubunavanua	 926-6732
		 rebeccakubunavanua@gmail.com
Wasewase e Loma	Tuberi Cati	 282-8299
		 catijokapeci@gmail.com
	Joeli Colati	 291-2214
		 joelicolati@gmail.com
	Chris Lutukivuya	 8703552
		 chrislutukivuya@gmail.com

Veiqaravi ni Hub Center

VEITOKONI NI TABANA NI BULA	Yaca	Veitaratara
Western Sexual and Reproductive Health Clinic (Hub)	Dr Lavenia Gaunavinaka Dr Sheenal Sharma	 Naviti Street, Lautoka, Fiji. 664 0243
Northern Sexual and Reproductive Health Clinic (Hub)	Dr Waisale Turuva	 Ratu Raobe Building, Ground floor of Revenue and Customs Building, Labasa, Fiji 881 2525
Central/Eastern Sexual and Reproductive Health Clinic (Hub)	Dr Dashika Balak Dr Jenni Singh Dr Pravineel Singh (<i>sa biubiu me lai vuli ia ena dua na vuniwai vou ena mua ni Epereli</i>)	 tutu ni sala na Rodwell, tikiva na Bailey Clinic e Suva 331 9078 suvasrhc@gmail.com

Veisoqosoqo Lelevu Eso

Veitokoni	Veitaratara
Rainbow Pride Foundation - Cicivaka na porokaramu ni HIV Peer Education me baleti ira vakatabakidua na tagane era veiyacovi kei na tagane (MSM) kei ira na Transgender (TG) persons - Vakarautaka na rapa kei na waiwai se lubricants - Qarava na porokaramu ni HIV outreach ena veisoqo kei na veitikitiko - Cicivaka na vakadidike ni Point of Care (rapid) vakakina ena veitikitiko - Qarava na veitalanoa me baleta na PLHIV ena veitikitiko - Cicivaki na porokaramu ni vuli ni kena tarovi na HIV/STI - Vakarautaka na veivakasalataki - Cicivaka na sasaga ni kena tarovi na HIV	 Lot 203 Ratu Sukuna Road, Suva, Fiji 3317103 9187474 rainbowpridefiji@gmail.com
Survival Advocacy Network - Cicivaka na vuli ni HIV vei ira na dauveiqaravi e gaunisala se Sex Workers (SWs) - Veisoliyaka na rapa kei na waiwai se lubricants - Vakayaco vuli ni HIV vei ira na SWs e gaunisala - Vakarautaka e dua na tikina (half way home) me baleti ira na sexworkers - Qarava na veitalanoa me baleta na PLHIV enai nodra i tikotiko ni SW - Cicivaki na porokaramu ni vuli ni kena tarovi na HIV/STI vakatabakidua vei ira na SWs	 Lot 4, Luke Street 930 7653 naitala.sesenieli@yahoo.com

Strumphet Alliance Network

- Cicivaka na porokaramu ni vuli ni HIV e taketetaki ira era a yalewa taumada kei na gauna qo, vakabibi vei ira na ka vovou ena cakacaka e gaunisala se Sex Workers (SWs)
- Veiqaravi vei ira na tabavata e gaunisala
- Veisoliyaka na rapa ena tadrua kei Suva kei Nausori.

Lot 4, Luke Street

991 1970

strumphet.alliance.
network@gmail.com

Veiqaravi e vakarautaki

Tabana ni Veiqaravi

Veitaratara

Reproductive and Family Health Association of Fiji (RFHAF)

Na Reproductive and Family Health Association of Fiji (RFHAF) a tauyavu ena vula o Jiune 1996. Ka sa qarava nai tavi bibi ni kena buli na tuvatuva-ka ni vuvale se Family Planning ena noda vanua, ena kena vakabibitaki na vuli ena bula ni tiko-vata se Sexual and Reproductive health (SRH) education, vakatabakidua vei ira nai tabagone kei na veitikitiko ka ra se raica tiko ga na rerevaki ni kena tuvatuva-ka'taki na vuvale. E lewe vuqa era vakabauta ni kena vakayagataki nai tatarovi se contraceptives e vakavuna na kenisa kei na sucu dole.

Garden City 2nd floor-
Carpenter St, Suva

773 6175

Na RFHAF e sa veivuke talega ena kena cicivaki na vakadewataki ni tukutuku e Viti (vakabibi ena HIV kei na AIDS) ka cakacaka vata kei na National Advisory Committee on AIDS kei na veitabana era veiqravi kina ena noda vanua. Esa qarava talega nai tavi bibi ni kena vaqacacotaki na HIV Prevention and Treatment Decree, ka va'kawabokotaka na veivakaduiduitaki, tu'taka na veituberi kei na vuli, na vakadidike kei na kena vakadewataki na kena macala, vakadeitaka na kena taqomaki nai tukutuku, kei na vakalawataki ni tabana ni dra.

E sa veisau tiko na rai ena vuku ni sasaga ni soqosoqo ena kena kacivaki raraba na veika me baleta na SRH, ni veisau na rai e sa tubu talega na gagadre ena veiqravi e vakarautaki.

Medical Service Pacific (MSP)

- MSP e nonai tavi me raica na nodra vakayagataka na vei qaravi ni tabana ni bula se reproductive health na marama, itabagone kei na gone, me baleta na vinaka ni yalani vakavuku ni vakaluvuni, ka me ra tokoni na veivanua era malumalumu ena pasivika.

MSP Suva

- Waimanu Rd, Suva
- Suva Office Telephone: (+679) 3315295
- Suva Clinic Telephone: (+679) 450 2907 / 4502908

MSP Labasa

- Lot 11 Naiyaca Sub Division, Labasa
- Labasa Office Telephone: (+679) 881 1308
- Labasa Clinic Telephone: (+679) 450 2909

MSP Lautoka- Fiji

- Lot 49 Yawini Street, Lautoka
- Lautoka Office Telephone: (+679) 6660595
- Lautoka Clinic Telephone: (+679) 2224595/ 7500595

Empower Pacific

- E vakayaloqagataki ira na lewenivanua ya dua se veitikotiko me ra yacova na vanua era rawa ni rawata ena kena vakarautaki na vei qaravi ni tabana ni bula kei na vei qaravi raraba.

Lautoka Counselling Centre

- (Lautoka Hospital – Beside Ante Natal Clinic)
- Old Hospital Road, Lautoka
- +679 773 0010
- bm.lautoka@empowerpacific.com

Nadi Counselling Centre

- Old Hospital Road, Nadi.
- +679 776 0018

Suva Counselling Centre

- CWM Hospital (next to the Diabetic Clinic)
Waimanu Road, Suva.
- +679 778 0015
- bm.suva@empowerpacific.com

Labasa Counselling Centre

- (Soqosoqo Vakamarama Building)
Hospital Road – Opposite Court House, Labasa.
P.O BOX 4055, Labasa.
- +679 776 0017
- bm.labasa@empowerpacific.com

Legal AID

- E vakarautaka na veiqaravi vakalawa e sega ni saumi vei ira na lewenivanua era sega ni ceguva rawa nai sau ni lowa se veiqaravi vakalawa.

Me vakarautaka vakarawarawa na veiqaravi vakalawa e uasivi duadua:

- Vei ira e ra sega ni ceguva rawa na veivuke vakaoya, me vakataki ira na marama, gone kei ira era gadreva na veivuke vakatabakidua tale eso:
- Me qarava na veivakararamataki ena noda dodonu vakalawa kei na dodonu ni yavu ni vakavulewa me da oka ena vakalawa ni legal aid;

Suva (Headquarters)

- 41 Loftus Street, Legal Aid Building
- (679) 331-1195 / 331-1954 / 331-3279
- (679) 992-3886 / 998-0902

Nasinu

- Valelevu Complex
- (679) 339-0390 / 339-0693
- (679) 992-4037 / 9928734

- Ena vakarautaki e dua na vanua ni cakacaka ki na Legal Aid Commission me vakarautaka kina na vei qaravi e uasivi, totolo ka toka na kenai vakatagedegededigidigi;
- Ena nona vakaraitaka ki na matanitu na veika me baleta na cakacaka ni legal aid;
- Ka raica ni vei qaravi ni Legal Aid Commission e muria na veika e lavaki vakalawa e vuravura.

Nausori

- Level 1 YM Haniff Arcade
- (679) 347-0003 / 347-0004
- (679) 992-2158

Navua

- Romatanitobua Complex
- (679) 346-0012
- (679) 998-2384

Lautoka

- Level 1, Magistrate's Court Complex Tavewa Avenue
- (679) 665-001 / 665-0084
- (679) 992-2154

Nadi

- 1st Floor, Units 10-13 GT Plaza, Nadi
- (679) 670-0030
- (679) 992-2583

Sigatoka

- Level 1, Magistrate's Court Complex, Sigatoka
- (679) 650-0172
- (679) 992-6080

Ba

- Magistrate's Court Complex Old Bridge Road
- (679) 667-8000
- (679) 992-2386

Tavua

 1st Floor, Dalpat Singh
Building Opposite Tavua
Magistrate Court Nasivi
Street

 (679) 668-0102

 (679) 998-2369

Rakiraki

 1st Floor, Naidu Investments
Limited Building Vaileka Sub
Division Main Street

 (679) 669-4001

 (679) 992-5838

Labasa

 Old Court House Building
Jaduram Street

 (679) 881-5118

 (679) 992-1146

Savusavu

 Level 1, Vunilagi House Main
Street

 (679) 885-3103

 (679) 998-2380

Taqomaki ira tale eso ena nodra rawa ni HIV-Positive

Kevaka o sa tauvi HIV, se o vakila ni o sega ni bula vinaka, e rawa tikoga ni o vakadewataka na mate vei ira tale eso. Na veiwaseitaki ni icula se o veiyacovi ka sega ni o vakayagataka nai tataqomaki e rua na sala e rawa ni yaco kina oqori. O rawa ni taqomaki ira tale eso ena kena vakayagataki na rapa kei na cula e vakawainimate. Ena nomu vakayacora oqori, o rawa ni maroroi iko mai na mataqali HIV tale eso. Kenai kuri, kakua ni soli dra.

Ena gauna ni tikobibi, vakasucu gone se sucu vei tina, ke o yalewa, o rawa ni vakadewataka na HIV ki na luvemu. Mo taqomaka na luvemu, raici vuniwai ena ka e rawa ni tukuna vei iko. E rawa ni tarovi na dewa ni mate ki na gone dramidrami kevaka e qaravi totolo. O ira era sega ni tauvimate era rawa ni taura e veisiga na vuanikau e vakatokai na PrEP (pre-exposure prophylaxis) ne taqomaki ira mai na HIV. Kenai kuri sa vakarautaki tu ena vei ka rua ni macawa nai cula na PrEP.

Na ka e uasivi kina na veiqaravi ni HIV, me i kuri ni nona maroroya nomu bula e dua, ni ra sa na sega ni vakadewataka na HIV o ira e sa sega ni laurai na mate ena nodra dra (ni ra veiyacovi). Ia me nanumi me vakayagataki tikoga na rapa baleta na lutu ni gauna ni veiqaravi (ka rawa ni vakadewataka kina e dua na HIV ki na so tale) kei na kena rawa ni dewa lesu mai (bidirectional) veimate tale eso se STIs.

*** Noqu Dodonu ena ruku ni lawa na** Fiji HIV Act 2011 PLHIV me kua na veivakaduiduitaki ena cakacaka, ciqomi ni veiqaravi ni tabana ni bula se veiqaravi tale eso, ka dodonu me soliwale na veiqaravi ni HIV.

E dodonu me nodra i tavi na PLHIV me ra wasea na veika e sa yacovi ira kei na kedra i sa, ka ra raica me ra taqomaka na nodra bula ni veiyacovi.

